

بررسی سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی در میان شهروندان

تهرانی^۱

* غلام عباس توسلی

** نیر پیراهری

کد مقاله: ۸۸۰۹۲۹۰۱

چکیده

در این مقاله سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی شهروندان تهرانی مورد سنجش قرار گرفته است. برای سنجش از دیدگاه پاتنام، ترنز و استون استفاده شده است. تحقیق حاضر با روش پیمایش و با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام گرفت. جامعه‌ی آماری شامل زنان و مردان ازدواج کرده ساکن مناطق ۲۲گانه شهر تهران هستند که با روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای تعداد ۷۴۱ نفر انتخاب شده‌اند.

نتایج پژوهش نشان داد هر دو سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی شهروندان تهرانی در سطح پایین است و بین سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی رابطه معنادار مستقیم وجود دارد. همچنین نتایج نشان داد بین جنس، سن، تحصیلات، درآمد ماهیانه پاسخگو و سرمایه اجتماعی درون‌گروهی رابطه وجود ندارد. بین جنس، درآمد ماهیانه پاسخگو و سرمایه اجتماعی بین‌گروهی نیز رابطه معنادار مشاهده نگردید، اما بین سن و سرمایه اجتماعی بین‌گروهی رابطه معنادار مستقیم و بین تحصیلات و سرمایه اجتماعی بین‌گروهی رابطه معکوس ملاحظه گردید.

واژگان کلیدی: سرمایه‌ی اجتماعی، سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی، سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی، اعتماد اجتماعی، روابط اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی، هنجار عمل متقابل و مشارکت اجتماعی

۱- مقاله حاضر براساس گزارش نهایی رساله دوره دکترای جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران تحت عنوان «بررسی سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی در میان شهروندان تهرانی» در سال ۱۳۸۷ تدوین و ارائه گردیده است.

* مدیر گروه جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

** دانش‌آموخته دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

مقدمه و طرح مسأله

در سال‌های اخیر شاهد ورود واژه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی در گفتمان‌های جامعه‌شناسی، علوم اجتماعی، اقتصاد و علوم سیاسی بوده‌ایم. تمرکز بر مقوله سرمایه‌ی اجتماعی به دلیل نقشی است که سرمایه‌ی اجتماعی در تولید و افزایش سرمایه‌های انسانی و اقتصادی ایفا می‌کند. به همین دلیل امروزه در بررسی و تدوین شاخص‌های اجتماعی توسعه توسط سازمان‌های معتبر جهانی، سرمایه‌ی اجتماعی پایگاه خاصی را به خود اختصاص داده است. از سرمایه‌ی اجتماعی تقسیم‌بندی‌های متفاوتی صورت گرفته است. ولکوک آن را به سه نوع سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی^۱، بین‌گروهی^۲ و اتصالی^۳ و پاتنام آن را به دو نوع سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی تقسیم می‌کند. پاتنام معتقد است سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی برای گذشتن از موانعی مفید است، اما سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی برای پیشرفت کردن ضروری است. ترنر نیز سرمایه اجتماعی را به دو نوع سرمایه اجتماعی قدیمی و جدید تقسیم می‌کند. ترنر معتقد است سرمایه اجتماعی قدیمی راه را برای توسعه‌ی محلی باز می‌کند، اما برای توسعه‌ی ملی نیازمند به سرمایه‌ی اجتماعی جدید هستیم. با توجه به تأکید پاتنام و ترنر بر تمایز دو نوع سرمایه اجتماعی، و نقش سرمایه اجتماعی بین‌گروهی در توسعه، سؤال اساسی این است که میزان سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی تا چه حد است؟ این دو سرمایه چه رابطه‌ای باهم دارند؟ و عوامل زمینه‌ای بر این دو سرمایه چه تاثیری دارد؟

اهمیت و ضرورت موضوع

سرمایه‌ی اجتماعی کارکردهای زیادی دارد که به تعدادی از آن‌ها اشاره می‌شود:

- شناسایی میزان و روند سرمایه‌ی اجتماعی در میان مردم جامعه می‌تواند کمک زیادی به شناسایی روند تحولات فرهنگی و اجتماعی آن جامعه بکند (شارع پور، ۱۳۸۰، ص ۱۰۱).
- تحقیقات تجربی حکایت از آن دارد که سرمایه‌ی اجتماعی پیوند مستقیمی با حفظ و بقای دموکراسی در جامعه دارد. بسیاری از تحقیقات اخیر (وربا و همکاران، ۱۹۹۵) به این نتیجه رسیده‌اند که عضویت داوطلبانه افراد در انجمن‌ها و سازمان‌های غیررسمی منجر به تقویت مشارکت سیاسی می‌شود. در همین راستا تحقیقات نشان می‌دهند که (گاست و اروپسا، ۱۹۸۶) پیوند افراد با جامعه شانس مشارکت سیاسی آنها را افزایش می‌دهد. پاتنام نیز در

تحقیقات خود در ایتالیا به این نتیجه رسید که ارتباط زیادی بین سرمایه‌ی اجتماعی و عملکرد دمکراتیک نهادهای حکومتی - حتی زمانی که از لحاظ آماری، متغیر سطح توسعه اقتصادی تحت کنترل قرارگرفت وجود دارد. تحقیق پاکستون نیز حاکی از همبستگی مثبت دموکراسی و سرمایه اجتماعی در ۴۵ کشور مختلف بود (شارع پور، ۱۳۸۰، صص ۹-۱۰۸).

- فوکویاما به ارتباط سرمایه اجتماعی و مشکلات اجتماعی اشاره‌ای مستقیم دارد و یکی از راههای اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی را استفاده از آمارهای انحرافات اجتماعی از قبیل میزان جرم و جنایت، فروپاشی خانواده، مصرف مواد مخدر، خودکشی، فرار از پرداخت مالیات و سایر مشکلات اجتماعی می‌داند. به عبارت دیگر وجود مشکلات اجتماعی مختلف را نشانه‌ای از نبود سرمایه‌ی اجتماعی می‌شناسد (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰، صص ۱۵).

- اجتماعاتی که از انواع و اقسام شبکه‌های اجتماعی و انجمن‌های مدنی برخوردار هستند، در رویارویی با فقر در موقعیت بهتری قرار دارند (ولکاک، ۱۳۸۴، صص ۵۲۸)، از سلامت و احساس خوشبختی، از توزیع مساوی‌تر درآمد و از روابط همسایگی کارآمد و امن برخوردار هستند (فیروزآبادی، ۱۳۸۳، صص ۱۳). همچنین آمار مرگ و میر پایین‌تری دارند (قبیلد، ۱۳۸۶، صص ۹۵).

- اوسلانر و دکر عنوان می‌نمایند، این ایده که سرمایه‌ی اجتماعی اکسیر و درمان بخش همه دردهای جامعه است، ایده‌ی مقبولی است. سرمایه‌ی اجتماعی جامعه را سالم‌تر، دارا تر و شاید با تدبیرتر و شکیباتر می‌سازد (غفاری، ۱۳۸۵، صص ۸۰-۷۹). با توجه به کارکردهای مختلف ذکر شده، بررسی سرمایه‌ی اجتماعی ضروری به نظر می‌رسد.

اهداف تحقیق

در این تحقیق به اهداف زیر توجه می‌شود:

- سنجش میزان سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی پاسخگویان
- بررسی رابطه بین سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی پاسخگویان
- بررسی تأثیر ویژگی‌های زمینه‌ای پاسخگویان بر میزان سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی آنان

تاریخچه پژوهش

این بخش به بررسی تعدادی از پژوهش‌ها و پایان‌نامه‌های مرتبط با موضوع سرمایه‌ی اجتماعی پرداخته می‌شود:

باستانی و صالحی هیکویی در تحقیقی تحت عنوان «سرمایه‌ی اجتماعی شبکه و جنسیت» به مطالعه سرمایه‌ی اجتماعی شبکه‌ی زنان و مردان در تهران پرداخته‌اند. تفاوت در سرمایه‌ی اجتماعی شبکه، در ابعاد ساختی (اندازه و ترکیب شبکه)، تعاملی (فراوانی تماس، صمیمیت) و کارکردی (حمایت‌ها) مطرح می‌باشد. در این پژوهش که با روش پیمایش و با استفاده از پرسشنامه انجام شده است، تأثیر جنسیت و متغیرهای زمینه‌ای بر سرمایه‌ی اجتماعی شبکه مورد آزمون قرار گرفته است. جامعه‌ی آماری افراد ۱۸ سال به بالای تهران هستند. حجم نمونه ۳۲۰ نفر است که با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای با احتمال متناسب با حجم انتخاب گردیده است.

نتایج پژوهش حاکی از آن است که شبکه‌های زنان و مردان از نظر ساخت (اندازه و ترکیب شبکه) تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای ندارند، اما از نظر خصوصیات تعاملی و کارکردی متفاوت می‌باشند. زنان انواع زنانه‌تر حمایت (عاطفی) و مردان انواع مردانه‌تر حمایت (مالی و اطلاعاتی) را فراهم می‌کنند. افراد شاغل و متأهل سرمایه‌ی اجتماعی بالاتری دارند. آنچه که شبکه‌ی روابط زنان و مردان را از هم متمایز می‌سازد، فرصت‌ها و محدودیت‌هایی است که زنان و مردان دارند و ناشی از نابرابری‌های جنسیتی و عدم توزیع برابر امکانات و فرصت‌ها در جامعه می‌باشد (باستانی و دیگری، ۱۳۸۶).

در تحقیقی تحت عنوان «اعتماد و انومی، انومی یا آشفتنگی اجتماعی» نویسنده شرط اساسی برای یک جامعه سالم را اعتماد اجتماعی متقابل بین اعضا و بین مردم و مسئولین جامعه می‌داند. در این تحقیق برای سنجش اعتماد اجتماعی از دو معرف اعتماد به مردم و اعتماد به مسئولین استفاده شده است.

نتایج تحقیق نشان داد بین سطح تحصیلات و وضعیت اقتصادی با اعتماد رابطه‌ی قوی و منفی وجود دارد. به طوری که افراد با تحصیلات بالا و وضعیت اقتصادی بالا، اعتماد کمتری به مسئولان دارند. اما متغیرهای سن، مدت اقامت در تهران با اعتماد رابطه‌ی معناداری را نشان نمی‌دهد (رفیع پور، ۱۳۷۳).

«نابرابری اجتماعی و سرمایه‌ی اجتماعی» عنوان تحقیق دیگری است که در مورد سرمایه‌ی اجتماعی انجام شده است. در این تحقیق سرمایه‌ی اجتماعی با شاخص‌های نوع و میزان رابطه خانواده‌ها با شهرداری، نیروی انتظامی، بازاری‌ها و تجار، قوه‌ی قضائیه، مجلس شورای اسلامی و انجمن‌های داوطلبانه اندازه‌گیری شده است. در این پژوهش این نتیجه حاصل شد، خانواده‌هایی که سرمایه‌ی اقتصادی بالا دارند، می‌توانند از سرمایه‌های اجتماعی دیگر برخوردار باشند. در واقع این پژوهش تایید دیدگاه بوردیو درباره‌ی روابط سه نوع سرمایه (اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی) با یکدیگر است (براهیمی لویه، ۱۳۸۰).

در تحقیق دیگری تحت عنوان «اعتماد اجتماعی و عوامل مؤثر بر آن» محقق اعتماد را حسن ظن فرد نسبت به افراد جامعه تعریف می‌کند. در این پژوهش برای سنجش اعتماد از معرف‌های صداقت، صراحت، سهم کردن، تمایلات همکاری جویانه، اطمینان و اعتماد کردن استفاده شده است. متغیرهای مستقل این پژوهش عبارت است از: تعاملات اظهاری، سرمایه اجتماعی، امنیت، تعهد به یک رابطه، تعهد درونی، دگرخواهی، مقبولیت اجتماعی و متغیرهای پیشینه‌ای و خانوادگی.

این پژوهش با استفاده از روش مصاحبه انجام شده است. نمونه‌گیری براساس نمونه‌گیری با احتمال متناسب، و حجم نمونه ۲۱۰ نفر از شهروندان ۲۰ ساله و بالاتر می‌باشد.

نتایج نشان داد میزان اعتماد ۲۲ درصد از پاسخگویان کم، ۴۰ درصد متوسط و ۳۸ درصد زیاد می‌باشد. نتایج رابطه هیچ یک از متغیرهای زمینه‌ای را با اعتماد اجتماعی معنادار نشان نمی‌دهد. همچنین شغل، قومیت، محل تولد نیز روابط معناداری را با اعتماد نشان نمی‌دهد (امیرکافی، ۱۳۷۴).

بررسی تأثیر «وضعیت اقتصادی و فرهنگی خانواده‌های جوانان در میزان سرمایه‌ی فرهنگی و اجتماعی آنان» تحقیق دیگری است که در شهر تبریز صورت گرفته است. در این تحقیق سؤال اصلی این است: برخورداری جوانان شهر تبریز از سرمایه‌ی فرهنگی و اجتماعی به چه میزان است؟ تا چه اندازه می‌توان میزان تغییرات سرمایه‌ی اجتماعی و فرهنگی جوانان را براساس وضعیت اقتصادی و فرهنگی خانواده‌ها، محل سکونت، جنس و سن آنان تبیین کرد؟

سرمایه‌ی اجتماعی با عضویت و فعالیت در انجمن‌ها، پیوند با شبکه‌های محلی، برخورداری از روابط مفید و حمایت‌کننده، اعتماد تعمیم‌یافته، اعتماد بین شخصی سنجیده شد. نتایج نشان داد میزان سرمایه‌ی اجتماعی جوانان پایین است. با توجه به اینکه میزان برخورداری جوانان از اعتماد بین شخصی، تعمیم‌یافته و روابط مفید حمایت‌کننده در حد متوسط است، لذا پایین بودن میزان سرمایه‌ی اجتماعی جوانان در تبریز، مربوط به پایین بودن تعداد عضویت و میزان فعالیت آنها در انجمن‌ها و پیوند با شبکه‌های محلی بوده است (پورزارعیان، ۱۳۸۴).

بولن و اونیکس نیز در تحقیقی به اندازه‌گیری سرمایه‌ی اجتماعی در پنج محله پرداختند. در این تحقیق آنها سعی کردند به دو سؤال پاسخ دهند:

۱- آیا چیزی به عنوان سرمایه‌ی اجتماعی وجود دارد؟ آیا این مفهوم یک معنای واقعی و تجربی دارد.

۲- آیا می‌توان مقیاس علمی معتبر از سرمایه‌ی اجتماعی ارائه داد. مطالعه آنها نشان داد که پاسخ به هر دو سوال مثبت است. آنها در این پنج جامعه ۱۳۱۱ نفر را مورد مطالعه قرار دادند.

آنها از تحلیل عاملی اکتشافی به عنوان یک ابزار آماری استفاده کردند و پس از انجام تحلیل آماری یافته‌های زیر را به دست آوردند:

الف) سرمایه‌ی اجتماعی یک مفهوم تجربی است.

ب) این امکان وجود دارد که سرمایه‌ی اجتماعی در اجتماع محلی اندازه‌گیری شود.

ج) هشت عنصر متمایز وجود دارد که سرمایه‌ی اجتماعی را تعریف می‌کند: این هشت عنصر عبارت است از مشارکت در اجتماع محلی، عملگرایی در یک موقعیت اجتماعی^۴، احساس اعتماد و امنیت، پیوندهای همسایگی، پیوندهای دوستی و خانوادگی، ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها^۵، بها دادن به زندگی^۶، پیوندهای کاری^۷.

همچنین نتایج نشان داد سرمایه‌ی اجتماعی به طور کلی به متغیرهای جمعیت شناختی مثل جنسیت و... وابسته است و در سطح اجتماع محلی بین پنج اجتماع مورد بررسی در زمینه‌ی سرمایه اجتماعی اختلافات معنادار وجود دارد (Bullen & onyx, 1997).

ملاحظه می‌شود پژوهش‌های انجام شده توسط محققان در مورد سرمایه‌ی اجتماعی بوده است و در هیچکدام از پژوهش‌های انجام شده، بین سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی تمایزی صورت نگرفته است. با توجه به چنین فقدانی در این پژوهش سعی شده به سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی پرداخته شود.

چارچوب نظری تحقیق

در مورد انواع سرمایه‌ی اجتماعی دیدگاه‌های مختلفی وجود دارد. از نظر پاتنام سرمایه‌ی اجتماعی به ارتباطات بین افراد - شبکه‌های اجتماعی، هنجارها و اعتماد - اشاره دارد که هماهنگی و همکاری برای کسب منافع متقابل را تسهیل می‌کند (پاتنام، ۲۰۰۰، ص ۱۹). پاتنام بین دو شکل اولیه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی که عبارت است از سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی یا انحصاری و سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی تمایز قائل می‌شود. سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی به پیوندهای اجتماعی انحصاری اشاره دارد که افراد را به خاطر مسائل مشترک دور هم جمع می‌کند. سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی به انجمن‌های داوطلبانه و پیوندهای افقی مبتنی بر منافع مشترک اشاره دارد که بر تفاوت‌های نامتجانس قومیت، مذهب و پایگاه اجتماعی اقتصادی فایق می‌آیند (پاتنام، ۲۰۰۳). به عبارت دیگر سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی حول خانواده، دوستان صمیمی و سایر خویشاوندان نزدیک بنا شده و افراد متعلق به یک رده‌ی جامعه شناختی مشابه را گرد هم می‌آورد، اما سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی، افراد را با آشنایان دورتری که در حلقه‌هایی غیر از حلقه خودشان قرار دارند، ارتباط می‌دهد^۱. پاتنام معتقد است دو سرمایه اجتماعی همدیگر را تقویت می‌کند، در نتیجه با کاهش سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی، سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی کاهش می‌یابد (پاتنام، ۲۰۰۷، ص ۱). پاتنام معتقد است هر چند که سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی برای گذشتن از موانعی مفید است، اما سرمایه اجتماعی بین‌گروهی، برای پیشرفت کردن ضروری است (فیلد، ۱۳۸، صص ۱۰۷-۱۸).

ولکوک بر مبنای نوع رابطه، سرمایه‌ی اجتماعی را به سه نوع تقسیم نموده است:

- ۱- سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی، با پیوستگی قوی (مانند پیوستگی‌های میان اعضای خانواده یا میان اعضای یک گروه قومی) شناخته می‌شود.

۲- سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی، با پیوندهای ضعیف و کم عمق‌تر که پیوندهای بین‌گروهی را موجب می‌شود، شناخته می‌شود، مانند همکاری‌های تجاری، دولتی با گروه‌های قومی مختلف.

۳- سرمایه اجتماعی اتصالی. این سرمایه اشاره دارد به روابط عمودی که به افراد کمک می‌کند به منابع نهادهای رسمی برای توسعه اقتصادی و اجتماعی دسترسی داشته باشند (ولکوک، ۲۰۰۳).

نارایان نیز بین سه تا سطح سرمایه‌ی اجتماعی تمایز قائل شد:

۱- سرمایه‌ی اجتماعی در درون‌گروه‌های ابتدایی که او آن را سرمایه‌ی درون‌گروهی می‌نامد.

۲- پیوندهای^۹ که گروه‌های اجتماعی را به هم پیوند می‌دهد که سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی نامیده می‌شود.

۳- کارکرد نهادهای رسمی دولتی (نارایان، ۱۹۹۹).

از نظر ترنر «سرمایه‌ی اجتماعی نیروهایی است که پتانسیل توسعه‌ی اقتصادی در یک جامعه را با ایجاد و تقویت روابط اجتماعی و الگوهای سازماندهی اجتماعی افزایش می‌دهند». این نیروها در سطوح خرد، میانه و کلان کار می‌کنند. به نظر ترنر سرمایه اجتماعی به دو شکل قدیمی (محلی) و جدید وجود دارد. سرمایه‌ی اجتماعی قدیمی چیزی است که معمولاً در یک جامعه در حال توسعه وجود دارد و می‌تواند برای توسعه‌ی محلی، سرمایه‌ی اجتماعی تهیه کند. شکل‌های قدیمی سرمایه‌ی اجتماعی می‌تواند تشکیل شکل‌های جدید سرمایه‌ی اجتماعی را - که برای توسعه ملی پایدار ضروری است - تضعیف کند، اما برای توسعه‌ی ملی پایدار نیاز به این است که شکل‌های جدید سرمایه‌ی اجتماعی جایگزین سرمایه‌ی اجتماعی قدیمی شود. به عنوان مثال زمانی که شبکه‌های محلی برای پروژه‌های توسعه‌ای کوچک مورد استفاده قرار می‌گیرند، این پروژه‌ها درآمد سرانه را افزایش می‌دهد، اما این امر ممکن است باعث تقویت سیستم‌هایی شود که توسعه ملی مجبور به توقف، تغییر و یا حذف آنها است. به اعتقاد ترنر اگر پروژه‌های توسعه را به وسیله‌ی شبکه‌های اجتماعی، وسایل مبادله، هنجارها، نظام‌های اقتدار سنتی، ساختارهای خویشاوندی، ارزش‌ها و اعتقادات نظام‌های محلی بسازیم، این استراتژی مادامی که اهداف توسعه نسبتاً محدود باشد، می‌تواند کار کند و درآمدهای

سراهنه و استانداردهای زندگی را برای کسانی که درگیر آن هستند، افزایش دهد. اما سرمایه‌ی اجتماعی در این سطح سازمان اجتماعی به فراسوی زمینه‌های محلی تعمیم داده نمی‌شود. در نتیجه احتمال ندارد که در توسعه‌ی اقتصادی سطح ملی و طولانی مدت مفید باشد. به غیر از این که پروژه‌های محلی و کوتاه مدت می‌تواند مبنای زیر ساختاری را برای ادغام نواحی دور از مرکز یک جامعه در داخل اقتصاد ملی تهیه کند (ترنر، ۲۰۰۰).

با توجه به تقسیم‌بندی سرمایه‌ی اجتماعی در بین صاحب‌نظران مختلف و تاکید بر سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی به عنوان عامل مؤثر در توسعه‌ی ملی، در این پژوهش به سنجش سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی پرداخته می‌شود. همچنین برای سنجش سرمایه‌ی اجتماعی از شاخص‌های استون به دلیل کامل بودن در مقایسه با شاخص‌های صاحب‌نظران دیگر استفاده می‌شود. استون معرف‌های سرمایه‌ی اجتماعی را به معرف‌های دور و نزدیک طبقه‌بندی می‌کند. معرف‌های نزدیک سرمایه اجتماعی، نتایج سرمایه اجتماعی است که شامل اجزایی مانند اعتماد، عمل متقابل و شبکه‌های اجتماعی است. مثال معرف نزدیک، فعالیت‌های مدنی به عنوان معرف شبکه‌های اجتماعی است. معرف‌های دور نتایج سرمایه اجتماعی می‌باشد که به طور مستقیم به اجزای کلیدی مربوط نیست. مثال‌هایی از معرف‌های دور عبارت است از امید به زندگی، وضعیت سلامتی، آمارهای خودکشی، بارداری در سنین نوجوانی، آمار جرم، آمار بیکاری، درآمد خانواده و طلاق (سیلبرگ، ۱۹۹۷، صص ۴۴-۴۳).

بنابراین می‌توان گفت سرمایه‌ی اجتماعی یک مفهوم چند بعدی است که شبکه‌های اجتماعی، هنجارهای اعتماد و هنجارهای عمل متقابل^{۱۰} را در بر می‌گیرد (استون، ۲۰۰۱، ص ۶). در هر تحقیق سرمایه‌ی اجتماعی باید انواع شبکه‌ها مشخص شود. پاتنام دو نوع شبکه غیررسمی و رسمی را (یا چیزی که او تعهد مدنی می‌نامد) از هم متمایز کرد (پاتنام، ۱۹۹۸) پیوندهای غیررسمی شامل پیوندهایی است که بین خانواده، خویشاوند، دوستان و همسایگان وجود دارد، در حالی که پیوندهای رسمی شامل پیوندهایی است که در اجتماعات داوطلبانه وجود دارد. شبکه‌های غیررسمی به دو بخش شبکه‌های درون خانواده و شبکه‌های فراسوی خانواده، تقسیم می‌شود (فینچ و دیگری، ۱۹۹۳). اجتماعات غیررسمی فراسوی خانواده و خویشاوند شامل روابط دوستانه و صمیمی و نیز پیوندهای میان همسایگان است.

هنجار اعتماد جزء کلیدی سرمایه‌ی اجتماعی است. تئوری‌های سرمایه‌ی اجتماعی بر اعتماد به دلیل تأثیری که روی جامعه‌ی مدنی و دموکراسی دارد، تأکید می‌کند (اسلاتر، ۱۹۹۹). سه نوع اعتماد وجود دارد:

- ۱- اعتماد به آشناها که اعتماد شخصی^{۱۱} یا اعتماد اجتماعی خانواده‌ها نامیده می‌شود.
  - ۲- اعتماد تعمیم یافته^{۱۲}. این اعتماد، اعتماد به غریبه‌ها را در بر می‌گیرد.
  - ۳- اعتماد مدنی یا نهادی^{۱۳}. اعتماد نهادی به سیستم‌های تخصصی (مثلاً سیستم حمل و نقل و...) مربوط است، در حالیکه اعتماد مدنی به روابط اجتماعی که بین مردم و شهروندان، مشتریان و فروشندگان وجود دارد، مربوط است (استون، ۲۰۰۱، صص ۲۵-۶).
- عمل متقابل یک فرایند مبادله در درون روابط اجتماعی است که به وسیله‌ی آن کالاها و خدمات داده شده به طرفین توسط طرفی که کالا و خدمات اولیه را دریافت کرده تکرار می‌شود.

فرضیه‌ها

- هر چه میزان سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی پاسخگویان افزایش می‌یابد، میزان سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی آنان افزایش می‌یابد.
- بین جنس پاسخگویان و میزان سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی آنان تفاوت معنادار وجود دارد.
- بین سن پاسخگویان و میزان سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی آنان رابطه‌ی معنادار وجود دارد.
- بین میزان تحصیلات پاسخگویان و میزان سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی آنان رابطه‌ی معنادار وجود دارد.
- بین درآمد ماهیانه پاسخگویان و میزان سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی آنان رابطه‌ی معنادار وجود دارد.

روش‌شناسی پژوهش

تحقیق حاضر با روش پیمایش و با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام گرفت. جامعه‌ی آماری شامل مجموعه زنان و مردان ازدواج کرده (متأهل، افراد مطلقه و همسر فوت شده)

ساکن شهر تهران بزرگ می‌باشند. در این پژوهش از روش نمونه‌گیری چند مرحله‌ای (سه مرحله‌ای: انتخاب بلوک‌های ساختمانی نمونه، انتخاب خانوارهای نمونه از بین بلوک‌های ساختمانی نمونه، انتخاب افراد واجد شرایط از بین خانوارهای نمونه) استفاده شده است. بدین صورت که با استفاده از فرمول نمونه‌گیری، از بین بلوک‌های ساختمانی شهر تهران تعداد ۱۵۰ بلوک ساختمانی نمونه انتخاب شد، که این ۱۵۰ بلوک نمونه با روش نمونه‌گیری متناسب با حجم، بین مناطق ۲۲گانه شهر تهران توزیع گردید. سپس با استفاده از فرمول نمونه‌گیری از بین خانوارهای ۱۵۰ بلوک ساختمانی نمونه تعداد ۷۴۱ خانوار انتخاب شدند. در مرحله آخر از هر خانوار یک نفر از بین مردان و زنان واجد شرایط انتخاب و ۷۴۱ پرسشنامه تکمیل گردید.

نحوه‌ی سنجش متغیرها

الف) سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی

در این پژوهش سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی با شاخص‌های اعتماد درون‌گروهی، هنجار عمل متقابل درون‌گروهی، روابط اجتماعی درون‌گروهی و مشارکت درون‌گروهی سنجیده شد.

اعتماد درون‌گروهی

برای سنجش این اعتماد، میزان اعتماد پاسخگویان به اعضای خانواده (پدر، مادر، خواهر، برادر، همسر و فرزندان)، بستگان درجه‌ی یک (پدربزرگ، مادربزرگ، نوه، خاله، عمو، عمه، دایی، عروس و داماد)، سایر بستگان، همسایگان و همکاران مورد سؤال قرار گرفت. برای به دست آوردن میزان اعتماد درون‌گروهی، نمرات پاسخگویان از سؤال‌های ذکر شده جمع و به شش قسمت اصلاً، خیلی کم، کم، تاحدودی، زیاد و خیلی زیاد تقسیم شد.

روابط اجتماعی درون‌گروهی

جهت سنجش میزان روابط اجتماعی درون‌گروهی از پاسخگویان سؤال شد که با اعضای خانواده (پدر، مادر، خواهر، برادر، همسر و فرزندان)، بستگان درجه‌ی یک (پدربزرگ، مادربزرگ، نوه، خاله، عمو، عمه، دایی، عروس و داماد)، سایر بستگان، دوستان، همسایگان و همکاران تا چه حد رفت و آمد دارید؟

برای به دست آوردن میزان روابط اجتماعی درون گروهی، نمرات پاسخگویان از سؤال‌های ذکر شده جمع و به شش قسمت اصلاً، خیلی کم، کم، تا حدودی، زیاد و خیلی زیاد تقسیم شد.

عمل متقابل درون گروهی

برای سنجش عمل متقابل درون گروهی از پاسخگویان سؤال شد، چنانچه با مشکل و یا اتفاق ناگواری مواجه شوید، چه قدر احتمال می‌دهید اعضای خانواده (پدر، مادر، خواهر، برادر، همسر و فرزندان)، بستگان درجه یک (پدربزرگ، مادربزرگ، نوه، خاله، عمو، عمه، دایی، عروس و داماد)، سایر بستگان، دوستان، همسایگان، همکاران به شما کمک کنند؟ همچنین از پاسخگویان سؤال شد در یک سال گذشته تا چه حد به همسایه و یا دوستان خود در فعالیت‌هایی مانند گوش دادن به مسائل و مشکلات آنان، کمک به آنان از طریق کارهای کوچک مثل خرید از مغازه، قرض دادن وسایل خانه، مراقبت از خانه‌ی آنان در زمان مسافرت، کمک به همسایه یا دوستان از طریق مراقبت از یک عضو خانواده (کودک یا بزرگسال)، رفتن به عیادت بیمار یا مساعدت به فرد نیازمند، قرض دادن پول یا ضمانت مالی، قرض دادن وسایل نقلیه مانند ماشین، موتور، دوچرخه...، قرض دادن خانه برای انداختن مراسم عروسی، عزا و... کمک کرده‌اید؟

برای به دست آوردن میزان عمل متقابل درون گروهی، بعد از جمع‌آوری داده‌ها نمرات پاسخگویان از سؤال‌های ذکر شده جمع و به شش قسمت اصلاً، خیلی کم، کم، تا حدودی، زیاد و خیلی زیاد تقسیم شد.

مشارکت درون گروهی

برای سنجش مشارکت درون گروهی از پاسخگویان سؤال شد که در فعالیت‌هایی مانند مراسم عزاداری مذهبی یا جشن و سرور در خانه دوستان و آشنایان، همکاری با همسایگان در مراسم عزاداری و عروسی، بهداشت محلی و امور عمومی، دوره‌های دوستان قدیمی و همکلاسی‌ها تا چه حد مشارکت داشته‌اید؟

برای به دست آوردن میزان مشارکت درون گروهی، بعد از جمع‌آوری داده‌ها نمرات پاسخگویان از سؤال‌های ذکر شده جمع و به شش قسمت اصلاً، خیلی کم، کم، تا حدودی، زیاد و خیلی زیاد تقسیم شد.

برای به دست آوردن میزان سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی نمرات پاسخگویان از سؤال‌های مربوط به اعتماد درون‌گروهی، روابط درون‌گروهی، عمل متقابل درون‌گروهی و مشارکت‌های درون‌گروهی جمع و به شش قسمت اصلاً، خیلی کم، کم، تاحدودی، زیاد و خیلی زیاد تقسیم شد.

ب) سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی

در این پژوهش سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی با شاخص‌های اعتماد بین‌گروهی، مشارکت اجتماعی بین‌گروهی و عمل متقابل بین‌گروهی سنجیده شد.

اعتماد بین‌گروهی: برای سنجش این اعتماد از سه شاخص اعتماد تعمیم یافته، اعتماد مدنی، اعتماد نهادی استفاده شد.

اعتماد تعمیم یافته: برای سنجش این اعتماد، میزان اعتماد پاسخگویان به ساکنین تهران و مردم ایران مورد سؤال قرار گرفت. همچنین این سؤال پرسیده شد که اگر ماشین کسی بیرون از خانه شما خراب شود و بخواهد از منزل شما تلفن بزند، تا چه حد به او اعتماد می‌کنید؟

برای به دست آوردن میزان اعتماد تعمیم‌یافته نمرات پاسخگویان از سؤال‌های ذکر شده جمع و به شش قسمت اصلاً، خیلی کم، کم، تاحدودی، زیاد و خیلی زیاد تقسیم شد.

اعتماد مدنی: برای سنجش این اعتماد، میزان اعتماد پاسخگویان به معلمان، استادان دانشگاه، پرستاران و پزشکان، ورزشکاران، هنرمندان، دانشجویان، مهندسان، تجار، بازاریان و کسبه، رانندگان تاکسی، کارگران، بنگاه‌داران (مسکن، ماشین و...)، کارمندان اداری و ... پرسیده شد.

برای به دست آوردن میزان اعتماد مدنی، نمرات پاسخگویان از سؤال‌های ذکر شده جمع و به شش قسمت اصلاً، خیلی کم، کم، تاحدودی، زیاد و خیلی زیاد تقسیم شد.

اعتماد نهادی: برای سنجش این اعتماد از پاسخگویان سؤال شد به بانک‌های دولتی، بانک‌های خصوصی، بیمارستان‌ها و مراکز درمانی دولتی، بیمارستان‌ها و مراکز درمانی خصوصی، دولت، مجلس شورای اسلامی، صدا و سیما، شهرداری‌ها، شورای شهر، قوه‌ی قضائیه یا دادگستری، نیروی انتظامی و... تا چه حد اعتماد دارید؟

برای به دست آوردن میزان اعتماد نهادی، نمرات پاسخگویان از سؤال‌های ذکر شده جمع و به شش قسمت میزان اعتماد نهادی اصلاً، خیلی کم، کم، تاحدودی، زیاد و خیلی زیاد تقسیم شد.

در این پژوهش مشارکت اجتماعی در دو بعد رسمی و غیررسمی از طریق سؤال‌های زیر سنجیده شده:

- در یکسال گذشته تا چه حد با انجمن اولیا و مربیان، انجمن شورایی، انجمن ورزشی و تفریحی (کوهنوردی و...)، انجمن‌های قومی (آذری‌های مقیم مرکز و...)، انجمن‌های علمی (انجمن جامعه‌شناسی و...)، انجمن‌های فرهنگی، هنری، ادبی (انجمن خوشنویسان و...)، انجمن‌های خیریه، گروه‌های صنفی، پایگاه بسیج (محلی و دانشجویی) همکاری داشته‌اید؟

- در یکسال گذشته چقدر در فعالیت‌هایی مانند همکاری با سازمان‌هایی نظیر شهرداری (سمپاشی، حفظ و نگهداری فضای سبز و...)، جشن‌های نیکوکاری، کمک به زلزله‌زدگان و شرکت در مراسم عزاداری، مذهبی یا جشن و سرور در مسجد مشارکت کرده‌اید؟
برای به دست آوردن میزان مشارکت اجتماعی، نمرات پاسخگویان از مشارکت‌های رسمی و غیررسمی جمع و به شش قسمت میزان مشارکت اجتماعی اصلاً، خیلی کم، کم، تاحدودی، زیاد و خیلی زیاد تقسیم شد.

عمل متقابل بین گروهی

برای سنجش عمل متقابل بین گروهی این سوال مطرح شد که چنانچه با مشکل یا اتفاق ناگواری مواجه شوید، چقدر احتمال می‌دهید ساکنین تهران و مردم ایران به شما کمک کنند؟

برای به دست آوردن میزان عمل متقابل اجتماعی نمرات پاسخگویان از سؤال‌های ذکر شده جمع و به شش قسمت میزان عمل متقابل اجتماعی اصلاً، خیلی کم، کم، تاحدودی، زیاد و خیلی زیاد تقسیم شد.

برای به دست آوردن میزان سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی نمرات پاسخگویان از سؤال‌های مربوط به اعتماد بین گروهی (تعمیم یافته، مدنی، نهادی)، مشارکت اجتماعی

(رسمی و غیررسمی) و عمل متقابل بین‌گروهی جمع و به شش قسمت میزان سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی اصلاً، خیلی کم، کم، تاحدودی، زیاد و خیلی زیاد تقسیم شد. سنجش اعتبار و روایی

در این پژوهش برای سنجش اعتبار^{۱۴}، از اعتبار محتوایی و از سه روش زیر استفاده شد:

- استفاده از پرسش‌های آزمون شده قبلی در پژوهش‌های مشابه
- نظرخواهی از استاد راهنمای رساله و سایر استادان متخصص
- انجام پیش‌آزمون^{۱۵}.

همچنین در این پژوهش برای سنجش روایی داده‌ها^{۱۶} از روش پایداری درونی استفاده شد. مهم‌ترین شاخص پایداری درونی، آزمون آلفای کرونباخ^{۱۷} است. آلفای سرمایه اجتماعی درون‌گروهی ۰/۹۱ و بین‌گروهی ۰/۹۴ است.

نتایج و یافته‌ها

مشخصات فردی پاسخگویان: از مجموع ۷۴۱ نفر پاسخگو ۵۴/۸ درصد زن و ۴۵/۲ درصد مرد هستند. میانگین سنی پاسخگویان ۴۶ سال و میانگین تحصیلی آنان ۹ سال است. ۸۹/۹ درصد پاسخگویان متأهل، ۸/۷ درصد همسر فوت شده و ۱/۵ درصد مطلقه هستند. ۲۸/۹ درصد پاسخگویان شاغل تمام وقت، ۷/۳ درصد شاغل پاره وقت، ۴۶/۴ درصد خانه‌دار و ۱۵/۲ درصد بازنشسته هستند. میانگین درآمد ماهیانه پاسخگویان ۴۸۰ هزار تومان است.

یافته‌ها و نتایج مربوط به سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی: همانطور که قبلاً ذکر شد سرمایه اجتماعی درون‌گروهی با شاخص‌های اعتماد درون‌گروهی، روابط اجتماعی درون‌گروهی، عمل متقابل درون‌گروهی و مشارکت اجتماعی درون‌گروهی مورد سنجش قرار گرفت. نتایج نشان داد میزان اعتماد اجتماعی درون‌گروهی ۱۰/۲ درصد از پاسخگویان کم، ۳۰/۸ درصد متوسط و ۵۸/۹ درصد زیاد می‌باشد. میانگین میزان اعتماد اجتماعی درون‌گروهی پاسخگویان ۳/۶ از ۵ است. یعنی میانگین میزان اعتماد اجتماعی درون‌گروهی پاسخگویان بیشتر از حد متوسط است.

بررسی روابط اجتماعی درون‌گروهی پاسخگویان نیز نشان داد ۲۸/۶ درصد از پاسخگویان با میزان روابط اجتماعی درون‌گروهی کم، ۴۳/۵ درصد متوسط و ۲۸ درصد

زیاد هستند. میانگین میزان روابط اجتماعی پاسخگویان ۳ از ۵ است. یعنی میزان روابط اجتماعی پاسخگویان در حد متوسط است. ملاحظه می‌شود بین میزان روابط اجتماعی درون‌گروهی و اعتماد درون‌گروهی پاسخگویان همخوانی وجود دارد.

میزان عمل متقابل درون‌گروهی ۳۵/۶ درصد از پاسخگویان کم، ۳۹/۱ درصد متوسط و ۲۵/۲ درصد زیاد می‌باشد. میانگین میزان عمل متقابل در میان پاسخگویان ۲/۹ از ۵ است. بنابراین میزان آن از حد متوسط نیز پایین است. نتایج نشان داد پاسخگویان احساس می‌کنند اگر مشکلی برای آنها پیش بیاید، بیشترین کمک را اعضای خانواده به آنها می‌کنند و دوستان، همکاران و همسایگان کمترین کمک را به آنها می‌کنند. این امر نشان می‌دهد حس همیاری در میان پاسخگویان و شهروندان هر روز کم‌رنگ‌تر می‌شود.

بررسی میزان مشارکت‌های درون‌گروهی پاسخگویان نیز نشان داد ۵۲/۱ درصد پاسخگویان با مشارکت‌های درون‌گروهی کم، ۳۲/۱ درصد متوسط و ۱۵/۸ درصد زیاد می‌باشند. میانگین میزان مشارکت درون‌گروهی پاسخگویان ۲/۹ از ۵ است. بنابراین میانگین میزان مشارکت‌های درون‌گروهی پاسخگویان از حد متوسط نیز پایین است.

از جمع امتیازات مربوط به اعتماد درون‌گروهی، روابط اجتماعی درون‌گروهی، عمل متقابل درون‌گروهی و مشارکت درون‌گروهی، سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی محاسبه گردید. بر این اساس، ۲۳/۵ درصد از پاسخگویان با سرمایه اجتماعی درون‌گروهی کم، ۵۰/۲ درصد متوسط و ۲۶/۳ درصد با سرمایه اجتماعی درون‌گروهی زیاد هستند. میانگین سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی پاسخگویان ۳ از ۵ است، یعنی سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی پاسخگویان در حد متوسط است. مقایسه میانگین شاخص‌های سرمایه اجتماعی درون‌گروهی نشان می‌دهد بالاترین میانگین مربوط به اعتماد درون‌گروهی پاسخگویان (میانگین ۳/۶) است. سپس به ترتیب روابط اجتماعی درون‌گروهی (میانگین ۳)، عمل متقابل درون‌گروهی و مشارکت درون‌گروهی (هر دو با میانگین مساوی ۲/۹) قرار دارند.

یافته‌ها نشان می‌دهد جنسیت پاسخگویان بر میزان سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و شاخص‌های آن یعنی اعتماد درون‌گروهی، روابط اجتماعی درون‌گروهی، عمل متقابل درون‌گروهی و مشارکت درون‌گروهی تأثیری ندارد. یعنی میانگین میزان سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و شاخص‌های آن در زنان و مردان مشابه می‌باشد. در مورد سرمایه

اجتماعی درون‌گروهی و سن نتایج نشان داد بین سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و سن رابطه‌ی معناداری وجود ندارد، اما از بین شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی، اعتماد درون‌گروهی رابطه معناداری را با سن نشان داد. به طوری که هر چه سن پاسخگویان افزایش می‌یابد، میزان اعتماد درون‌گروهی آنان افزایش می‌یابد. این امر نشان می‌دهد که نسل امروز در مقایسه با نسل‌های گذشته با اعتماد درون‌گروهی کمتری هستند. اما در مورد سایر شاخص‌های سرمایه اجتماعی درون‌گروهی (روابط اجتماعی، عمل متقابل درون‌گروهی و مشارکت درون‌گروهی) رابطه معناداری با سن ملاحظه نشد (جدول ۱).

در مورد رابطه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و تحصیلات نتایج نشان داد بین سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و تحصیلات پاسخگویان رابطه معناداری وجود ندارد. اما از بین شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی، اعتماد درون‌گروهی رابطه‌ی معنادار معکوسی را با میزان تحصیلات نشان داد. به طوری که هر چه میزان تحصیلات افزایش می‌یابد، میزان اعتماد درون‌گروهی پاسخگویان کاهش می‌یابد. در مورد سایر شاخص‌ها رابطه معناداری ملاحظه نگردید (جدول ۱).

در مورد سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و درآمد ماهیانه پاسخگو، نتایج نشان داد بین این دو متغیر رابطه‌ی معناداری وجود ندارد. از بین شاخص‌های سرمایه اجتماعی درون‌گروهی، اعتماد درون‌گروهی با میزان درآمد ماهیانه پاسخگو رابطه معنادار معکوسی را نشان داد. به طوری که هر چه میزان درآمد ماهیانه پاسخگویان افزایش می‌یابد، میزان اعتماد درون‌گروهی پاسخگویان کاهش می‌یابد (جدول ۱).

جدول شماره ۱ ضرایب همبستگی بین سن، تحصیلات و درآمد پاسخگویان با سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی

موارد	ضریب همبستگی	سن	تحصیلات	درآمد ماهیانه پاسخگو
اعتماد درون گروهی	ضریب همبستگی	۰/۱۶۸**	-۰/۰۸۸*	-۰/۱۰۹*
	معناداری	۰/۰۰۰	۰/۰۱۷	۰/۰۳۲
	تعداد	۷۳۹	۷۳۳	۳۸۷
روابط اجتماعی درون گروهی	ضریب همبستگی	۰/۰۱۷	-۰/۰۳۶	-۰/۰۰۸
	معناداری	۰/۶۳۸	۰/۳۳۷	۰/۸۷۳
	تعداد	۷۳۹	۷۳۳	۳۸۷
عمل متقابل درون گروهی	ضریب همبستگی	۰/۰۳۳	-۰/۰۲۷	-۰/۰۸۳
	معناداری	۰/۳۶۹	۰/۰۴۷	۰/۱۰۲
	تعداد	۷۳۹	۷۳۳	۳۸۷
مشارکت درون گروهی	ضریب همبستگی	۰/۰۱۲	۰/۰۲۱	-۰/۰۴۵
	معناداری	۰/۷۴۶	۰/۰۵۷۷	۰/۳۸۲
	تعداد	۷۳۹	۷۳۳	۳۸۷

۰/۰۸۳	۰/۰۲۴	۰/۰۶۵	ضریب همبستگی	سرمایه‌ی
۰/۱۰۴	۰/۵۲۴	۰/۰۷۶	معناداری	اجتماعی درون گروهی
۳۸۷	۷۳۳	۷۳۹	تعداد	

یافته‌ها و نتایج مربوط به سرمایه‌ی اجتماعی بین گروهی: برای سنجش سرمایه اجتماعی بین گروهی از شاخص‌های اعتماد تعمیم یافته، اعتماد مدنی، اعتماد نهادی و عمل متقابل بین گروهی و مشارکت‌های اجتماعی رسمی و غیررسمی استفاده شد. در سنجش اعتماد تعمیم یافته که اعتماد پاسخگویان به افراد غریبه را در بر می‌گیرد، نتایج نشان داد میزان اعتماد تعمیم یافته ۶۷/۷ درصد پاسخگویان کم، ۲۸/۶ درصد متوسط و ۳/۶ درصد زیاد می‌باشد. میانگین میزان اعتماد تعمیم یافته پاسخگویان ۲ از ۵ است. یعنی میزان اعتماد تعمیم یافته پاسخگویان در حد کم است. همچنین بررسی میزان اعتماد مدنی پاسخگویان نشان داد ۱۳/۶ درصد پاسخگویان به میزان کم، ۵۴/۳ درصد تا حدودی و ۳۲/۱ درصد به میزان زیاد با اعتماد مدنی هستند. میانگین میزان اعتماد مدنی پاسخگویان ۳/۲ از ۵ است. یعنی پاسخگویان با اعتماد مدنی متوسط به بالا هستند. مقایسه‌ی اعتماد پاسخگویان به گروه‌های مختلف اجتماعی نشان داد پاسخگویان بیشتر به معلمان، استادان دانشگاه، پلیس، پرستاران و پزشکان، ورزشکاران و دانشجویان بیشترین اعتماد و به بنگاه‌داران، تجار، بازاریان و کسبه کمترین اعتماد را دارند. ملاحظه می‌شود گروه‌های فرهنگی بالاترین اعتماد و گروه‌های اقتصادی کمترین اعتماد را به خود اختصاص داده‌اند. میزان اعتماد نهادی پاسخگویان نیز نشان می‌دهد ۱۶/۹ درصد از پاسخگویان با میزان اعتماد نهادی کم، ۴۸/۷ درصد متوسط و ۳۴/۴ درصد زیاد هستند. میانگین میزان اعتماد نهادی پاسخگویان ۳/۲ از ۵ است. یعنی پاسخگویان از میزان اعتماد نهادی متوسط به بالا برخوردار هستند. مقایسه میانگین میزان انواع اعتمادها نشان می‌دهد میزان اعتماد نهادی و مدنی پاسخگویان بیشتر از اعتماد تعمیم یافته است (جدول ۲).

جدول شماره ۲ میزان انواع اعتماد بین گروهی

موارد	اصلا	خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	میانگین	
							جمع	فراوانی درصد
اعتماد تعمیم یافته	۴/۶	۲۰/۱	۴۳	۲۸/۶	۳/۶	-	۲	۷۴۱
اعتماد مدنی	۰/۱	۰/۸	۱۲	۵۴/۳	۳۰/۱	۲	۳/۲	۷۴۱
اعتماد نهادی	۰/۳	۲/۴	۱۴	۴۸/۷	۳۰/۹	۳/۵	۳/۲	۷۴۱

(دامنه ی تغییرات بین ۰ تا ۵ است)

به طور کلی میزان اعتماد بین‌گروهی ۱۵/۴ درصد از پاسخگویان کم، ۵۶/۱ درصد متوسط و ۲۸/۴ درصد زیاد می‌باشد. میانگین میزان اعتماد بین‌گروهی پاسخگویان ۳/۱ از ۵ است. یعنی میانگین میزان اعتماد بین‌گروهی پاسخگویان در حد متوسط است (جدول ۲). مقایسه میانگین میزان اعتماد درون‌گروهی و بین‌گروهی پاسخگویان نشان می‌دهد میانگین میزان اعتماد درون‌گروهی پاسخگویان بیشتر از اعتماد بین‌گروهی پاسخگویان است (۳/۶ در مقابل ۳/۱). هر چند که میزان اعتماد درون‌گروهی پاسخگویان بیشتر از اعتماد بین‌گروهی پاسخگویان است، اما میانگین‌ها نشان می‌دهد هر دو اعتماد در سطح متوسط هستند.

بررسی میزان عمل متقابل بین‌گروهی پاسخگویان نشان داد ۵۰/۲ درصد از پاسخگویان با میزان عمل متقابل کم، ۳۶/۲ درصد متوسط و ۱۳/۶ درصد زیاد می‌باشند. میانگین میزان عمل متقابل بین‌گروهی پاسخگویان ۲/۲ از ۵ است. بنابراین پاسخگویان از میزان عمل متقابل بین‌گروهی کمی برخوردار هستند. مقایسه میانگین‌های میزان عمل متقابل درون‌گروهی و بین‌گروهی نشان می‌دهد هر چند میزان عمل متقابل درون‌گروهی پاسخگویان بیشتر از میزان عمل متقابل بین‌گروهی پاسخگویان است (۲/۹ در مقابل ۲/۲)، اما میانگین میزان عمل متقابل درون‌گروهی و بین‌گروهی پاسخگویان در حد کم است.

مشارکت‌های غیررسمی ۴۳/۴ درصد پاسخگویان کم، ۳۲/۳ درصد متوسط و ۲۴/۲ درصد است. میانگین میزان مشارکت‌های غیررسمی پاسخگویان ۲/۶ از ۵ است، یعنی میزان مشارکت‌های غیررسمی پاسخگویان در حد کم است. همچنین میزان مشارکت‌های رسمی ۸۰ درصد از پاسخگویان کم، ۳/۶ درصد متوسط و ۰/۷ درصد زیاد می‌باشد. میانگین میزان مشارکت‌های رسمی پاسخگویان ۱/۲ از ۵ است، یعنی میزان مشارکت‌های رسمی پاسخگویان در حد خیلی کم است. این امر نشان می‌دهد شهروندان تهرانی از نظر کلیه‌ی مشارکت‌های رسمی و غیررسمی بسیار ضعیف هستند و مشارکت‌های رسمی آنان بسیار کمتر از مشارکت‌های غیررسمی‌شان می‌باشد. به طور کلی میزان مشارکت بین‌گروهی ۹۲/۳ درصد پاسخگویان کم، ۶/۶ درصد تا حدودی و ۱/۱ درصد زیاد می‌باشد. بنابراین اکثریت پاسخگویان از مشارکت‌های بین‌گروهی کمی برخوردار هستند. میانگین‌های مشارکت‌های بین‌گروهی پاسخگویان ۱/۶ از ۵ است، یعنی پاسخگویان از میزان مشارکت‌های بین‌گروهی خیلی کمی برخوردار هستند. مقایسه میانگین مشارکت

درون‌گروهی و مشارکت بین‌گروهی پاسخگویان نشان می‌دهد، میزان مشارکت‌های درون‌گروهی پاسخگویان بیشتر از مشارکت‌های بین‌گروهی است (۲/۹ در برابر ۱/۶). اما هر دو مشارکت در حد پایین است.

از مجموع نمرات مربوط به اعتماد تعمیم یافته، اعتماد مدنی، اعتماد نهادی، عمل متقابل بین‌گروهی، مشارکت‌های غیررسمی و رسمی، سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی پاسخگویان محاسبه شد. بر این اساس میزان سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی ۲۴/۲ درصد پاسخگویان کم، ۶۵/۵ درصد متوسط و ۱۰/۳ درصد زیاد می‌باشد. میانگین میزان سرمایه اجتماعی بین‌گروهی پاسخگویان ۲/۸ از ۵ است، یعنی پاسخگویان از سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی کمی برخوردار هستند. مقایسه میانگین دو سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی پاسخگویان نشان می‌دهد میزان سرمایه اجتماعی درون‌گروهی پاسخگویان بیشتر از میزان سرمایه اجتماعی بین‌گروهی پاسخگویان است (۳ در برابر ۲/۸).

بررسی نشان داد جنسیت بر میزان سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی تأثیرگذار نیست. اما جنسیت بر یکی از شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی یعنی اعتماد تعمیم یافته تأثیرگذار است. به طوری که زنان اعتماد تعمیم یافته کمتری در مقایسه با مردان دارند. این امر نشان می‌دهد زنان به دلیل عدم احساس امنیت به غریبه‌ها کمتر اعتماد می‌کنند. در سایر شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی یعنی اعتماد مدنی، اعتماد نهادی، عمل متقابل بین‌گروهی، مشارکت‌های اجتماعی غیررسمی و مشارکت‌های اجتماعی رسمی، هر چند میانگین مربوط به مردان بیشتر از زنان است، اما بین آنان تفاوت معناداری وجود ندارد.

در مورد سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی و سن نتایج نشان داد بین این دو متغیر رابطه معناداری وجود دارد. به طوری که هر چه سن پاسخگویان افزایش می‌یابد، سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی پاسخگویان افزایش می‌یابد. بنابراین نسل جوان در مقایسه با نسل‌های گذشته از سرمایه اجتماعی بین‌گروهی کمتری برخوردار است. در مورد شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی و سن نیز نتایج نشان داد با افزایش سن پاسخگویان، میزان اعتماد تعمیم یافته، اعتماد مدنی، اعتماد نهادی و عمل متقابل بین‌گروهی پاسخگویان افزایش می‌یابد. بنابراین نسل جوان در مقایسه با نسل‌های میانسال و بزرگسال هم با اعتماد

کمتر و هم عمل متقابل کمتری است. اما در مورد مشارکت‌های رسمی و غیررسمی تفاوتی بین نسل‌ها وجود ندارد. بنابراین می‌توان گفت میزان مشارکت‌های رسمی و غیررسمی نسل‌های مختلف تفاوت معناداری ندارد.

در مورد سرمایه اجتماعی بین‌گروهی نیز نتایج نشان داد بین تحصیلات و سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی رابطه معنادار معکوس وجود دارد، به طوری که هر چه میزان تحصیلات پاسخگویان افزایش می‌یابد، میزان سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی پاسخگویان کاهش می‌یابد. از بین شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی، اعتماد تعمیم یافته، اعتماد مدنی، اعتماد نهادی و مشارکت اجتماعی غیررسمی رابطه معنادار معکوسی با میزان تحصیلات دارد. به طوری که با افزایش تحصیلات، میزان اعتماد تعمیم یافته، اعتماد مدنی، اعتماد نهادی و مشارکت اجتماعی غیررسمی پاسخگویان کاهش می‌یابد. ملاحظه می‌شود همانطور که زتومکا مطرح کرده است تحصیلات یکی از مطمئن‌ترین راه‌هایی است که از گرفتار شدن به دام اعتماد ساده لوحانه و کورکورانه جلوگیری می‌کند. همچنین بین تحصیلات و مشارکت اجتماعی رسمی رابطه معنادار مستقیم مشاهده شد. یعنی هر چه میزان تحصیلات پاسخگویان افزایش می‌یابد، میزان مشارکت اجتماعی رسمی پاسخگویان افزایش می‌یابد و برعکس. اما بین تحصیلات و عمل متقابل بین‌گروهی رابطه معناداری مشاهده نشد.

در مورد سرمایه اجتماعی بین‌گروهی و درآمد ماهیانه پاسخگو نیز نتایج نشان داد بین درآمد ماهیانه پاسخگو و میزان سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی رابطه معناداری وجود ندارد. از بین شاخص‌های سرمایه‌ی اجتماعی، اعتماد نهادی و مشارکت غیررسمی رابطه معنادار معکوسی با میزان درآمد ماهیانه پاسخگو دارند. به طوری که هر چه میزان درآمد ماهیانه پاسخگو افزایش می‌یابد، از میزان اعتماد نهادی و مشارکت غیررسمی کاسته می‌شود و برعکس با افزایش میزان درآمد ماهیانه پاسخگو، میزان اعتماد نهادی و مشارکت غیررسمی افزایش می‌یابد. بین عمل متقابل بین‌گروهی و درآمد ماهیانه پاسخگو رابطه معنادار مستقیم وجود دارد. به طوری که با افزایش میزان درآمد ماهیانه پاسخگو، میزان عمل متقابل بین‌گروهی افزایش می‌یابد و برعکس. اما بین سایر شاخص‌های سرمایه‌ی

اجتماعی بین گروهی (اعتماد تعمیم یافته، اعتماد مدنی و مشارکت اجتماعی رسمی) با میزان درآمد ماهیانه پاسخگو رابطه ی معناداری ملاحظه نگردید.

ضرایب همبستگی بین عناصر مفهومی سرمایه ی اجتماعی درون گروهی و بین گروهی همچنین نتایج نشان داد بین سرمایه ی اجتماعی درون گروهی و سرمایه ی اجتماعی بین گروهی رابطه معنادار دیده می شود. این رابطه در سطح ۹۹ درصد اطمینان معنادار شده است. لذا می توان گفت هر چه میزان سرمایه ی اجتماعی درون گروهی پاسخگویان افزایش می یابد، بر میزان سرمایه ی اجتماعی بین گروهی پاسخگویان نیز افزوده می شود و برعکس. همچنین بین ابعاد سرمایه ی اجتماعی درون گروهی و ابعاد سرمایه ی اجتماعی بین گروهی رابطه معنادار وجود دارد. هر چه میزان ابعاد سرمایه ی اجتماعی درون گروهی پاسخگویان افزایش می یابد، میزان ابعاد سرمایه ی اجتماعی بین گروهی آنان افزایش می یابد. این روابط در سطح ۹۹ درصد معنادار شده است.

جمع بندی

نتایج نشان داد میانگین سرمایه ی اجتماعی درون گروهی شهروندان تهرانی در سطح متوسط است. میانگین میزان اعتماد درون گروهی بیشتر از حد متوسط، روابط اجتماعی در حد متوسط، عمل متقابل درون گروهی و مشارکت درون گروهی پایین تر از حد متوسط است. ملاحظه می شود پایین بودن میزان سرمایه ی اجتماعی درون گروهی متأثر از پایین بودن عمل متقابل درون گروهی و مشارکت درون گروهی است. بنابراین پاسخگویان در حوزه های مشارکتی و عمل متقابل درون گروهی ضعیف هستند. این امر یافته های تحقیقات پیشین را تایید می کند.

همچنین نتایج نشان داد شهروندان تهرانی سرمایه ی اجتماعی بین گروهی کمی دارند. میانگین اعتماد بین گروهی در حد متوسط، عمل متقابل بین گروهی در حد کم و مشارکت بین گروهی در حد خیلی کم است. مقایسه میانگین دو سرمایه اجتماعی درون گروهی و بین گروهی پاسخگویان نشان داد هر چند میانگین میزان سرمایه اجتماعی درون گروهی پاسخگویان بیشتر از سرمایه اجتماعی بین گروهی است، اما هر دو سرمایه در میان پاسخگویان از میزان بالایی برخوردار نیستند. بنابراین در تهران نه تنها پاسخگویان میزان سرمایه اجتماعی بین گروهی بالایی ندارد، بلکه میزان سرمایه اجتماعی درون گروهی آنان

نیز میزان بالایی ندارد. بنابراین با توجه به تأکید پاتنام و ترنر بر تمایز دو نوع سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی و اینکه سرمایه اجتماعی بین‌گروهی بیشتر از سرمایه اجتماعی درون‌گروهی راه را برای توسعه ملی فراهم می‌کند، می‌توان گفت هر دو نوع سرمایه در ایران از میزان بالایی برخوردار نیست، اما سرمایه اجتماعی درون‌گروهی بیشتر از سرمایه بین‌گروهی می‌باشد. بنابراین، ضعف سرمایه اجتماعی بین‌گروهی یکی از موانع توسعه در ایران است.

همچنین نتایج نشان داد بین سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی و شاخص‌های آن رابطه معنادار مستقیم وجود دارد. به طوری که با افزایش سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و شاخص‌های آن، سرمایه اجتماعی بین‌گروهی و شاخص‌های آن افزایش می‌یابد و برعکس. بنابراین در این پژوهش دیدگاه پاتنام تأیید می‌شود که معتقد است دو نوع سرمایه اجتماعی درون‌گروهی و بین‌گروهی همدیگر را تقویت می‌کنند. در نتیجه با کاهش سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی، سرمایه اجتماعی بین‌گروهی کاهش می‌یابد و با افزایش سرمایه‌ی اجتماعی درون‌گروهی، سرمایه‌ی اجتماعی بین‌گروهی افزایش می‌یابد.

زیرنویس‌ها

1- Bonding	2- Bridging	3- Linking	4- proactivity in social context
5- tolerance of diversity	6- value of life	7- work connections	
8- Ibid	9- cross-cutting	10- Norms of reciprocity	
11- personalized trust	12- generalized trust	13- civic or institutional trust	
14- Validity	15- Pre-test	16- Reliability	17-Cronbach coefficient

منابع

- ۱- شارع پور، محمود (۱۳۸۰). «فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن». نامه‌ی علوم اجتماعی. شماره ۳.
- ۲- شریفیان ثانی، مریم (۱۳۸۰). «سرمایه‌ی اجتماعی: مفاهیم اصلی و چارچوب نظری»، رفاه اجتماعی. شماره ۲.
- ۳- غفاری، غلامرضا (۱۳۸۶). «روابط و ارزش‌های اجتماعی جوانان ایرانی». فصلنامه‌ی مطالعات جوانان. شماره ۸ و ۹.
- ۴- فیلید، جان (۱۳۸۶). سرمایه‌ی اجتماعی. ترجمه‌ی غلامرضا غفاری، تهران، کویر.
- ۵- فیروز آبادی، احمد (۱۳۸۳). بررسی سرمایه‌ی اجتماعی و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن در شهر تهران. پایان‌نامه‌ی دکتری، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران. استاد راهنما: محمد جواد ناطق پور.
- ۶- ولتاک، مایکل، دنیا نارایان (۱۳۸۴). سرمایه اجتماعی و تبعات آن برای نظریه توسعه، پژوهش و سیاست‌گذاری در تاجیکستان، کسان. سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه. ترجمه افشین خاکباز، حسن پویان، تهران، نشر شیراز.

- 5- Finch, j. and mason, j. (1993) Negotiating family Responsibilities, Tavistock Routledge, London.
- 6- Narayan, D: Bonds and Bridges: social capital and poverty. Washington, D.C: World Bank, poverty Group, 1999 ([http:// www. Worldbank. Org/ poverty/ scaital/ library](http://www.Worldbank.Org/poverty/scaital/library)) Narayan. Htm.
- 7- Putnam, R (2003). "Ethnic diversity and social capital", paper presented at "Ethnic Diversity and social capital" seminar, Families & social capital ESRC Research Group in association with the Economic and social Research council and British Academy, 24 june, British Academy, London.
- 8- Putnam, R.D (1998) "Foreword, Housing policy Debate", Vol. 9.NO.1
- 9-Putnam, Robert (2007). Social capital and civic community.

- 10- spellerberg, A. (1997) "Towards a framework for the measurement of social capital". In D. Robinson (ed). Social capital and policy Development, Institute of policy studies, Victoria university of wellington, wellington NZ.
- 11- Stone, wendy (2001). "Measuring social capital". Research paper No. 24. Australian Institute of Family studies.
- 12- Turner. Janathan H. (2000). "The formation of social capital" in social capital, A multifaceted perspective. Edited by partha dasgupta, Ismail seragedin. World Bnak.
- 13- Uslaner, E.M. (1999a). "Trust but verify: social capital and moral behavior", social science Information, Vol. 38, March, pp: 29-56.
- 14- Woolcoke (2003) "Diversity as oppoutunity and challenge: the role of social capital theory, evidence and policy" , presentation to the policy Research Initiative conference, Monereal.